

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
5

No

1

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 1057 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 7-yanvarda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayeich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayeich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Viktorovna, Candidate of Economic Sciences (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Yashil” makon “yashil” iqtisodiyot farovonligimiz garovi.....	20
Muhiddin Kalonov	
Xufyona iqtisodiyot va uni qisqartirishning ilmiy tadqiqotlardagi talqinining ilmiy tahlili.....	23
Raxmanov Laziz Erkabaevich	
O'zbekistonda yashil loyihalarni moliyalashtirish amaliyoti tahlili.....	28
Bakirov Sanjar Davlatovich	
Respublika iqtisodiyotida oilaviy korxonalarning eksport faoliyati tahlili.....	35
Jurayev Navruz Jurayevich	
Tijorat banklari tomonidan kredit liniyalarini samarali boshqarish mexanizmlari.....	40
Toshboyev Sherzod Turdaliyevich	
Innovatsion faoliyatda yashil kimyoning strategik o'rni: global va mahalliy yondashuvlar.....	45
Nazarova Latofat Toirjon qizi	
Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashda tabiiy kapitalning ahamiyati.....	49
Urunbayev Saparbek Samatovich	
Sug'urta kompaniyalari biznes modeli.....	54
Qarshiyev Otabek Abdullayevich	
Страхование различных рисков проектного финансирования.....	59
Гулираъно Носирова Абдулазиз кизи	
“Yashil” texnologiyalar – yashil iqtisodiyotning bo'g'ini sifatida.....	63
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich, Qurbonov Tolmasjon Namoz o'g'li, Shodiyev Fazliddin Qalandar o'g'li	
Iste'mol soliqlarining tovar va xizmatlar bahosiga ta'sirini baholash.....	70
Ergashev I. O.	
Экологические аспекты “зелёной экономики” в стратегии устойчивого развития Узбекистана.....	73
Кучаров Абдор Сабириджанович, Джумабаева Дилобар Асатиллаевна, Шомалиева Мукаддасхон Мирсаидовна	
O'zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish.....	78
Tursunov Jaxongir Pulatovich	
Yoshlarda tadbirkorlik qobiliyatini shakllantirish va yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish modellari.....	84
Raxmatullayeva Feruza Azimovna	
Korxona import operatsiyalarida moliyaviy munosabatlar nazariy tahlili.....	90
Pulatova Moxira Baxtiyorovna	
Hududlararo iqtisodiy mutanosibliklarni aniqlash uslubiyoti.....	95
Murtazayev Isabek Bazarbayevich	
“MUQADDAM” MCHJ kalava ip ishlab chiqarish korxonasida marketing strategiyasini takomillashtirish yo'llari.....	103
Musayeva Shoira Azimovna, Kurbonboyeva Sevinch Asliddinovna	
O'zbekistonda davlat mulkini xususiyashtirish jarayonlari va ularning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri.....	109
Shadmanov Erkin Sherkulovich, Turkmanov Azam Saydullaevich	
Особенности современных методов оценки эффективности деятельности промышленных предприятий.....	114
Матчанов Азамат Абадович	
Kichik biznes subyektlari tomonidan mahalliyashtirish asosida mahsulotlar ishlab chiqarishni tashkil etishda davlat dasturlarining ahamiyati.....	121
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Davlat statistikasini xalqaro statistika standartlar asosida innovatsion rivojlantirish yo'llari.....	128
T.P. Jiemuratov	
Tadbirkorlikni boshqarishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish.....	134
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich, G'ulomova Iroda Jahongir qizi	

Davlat-xususiy sheriklik: mohiyati, funksiyalari va jahon amaliyoti	139
Ataniyazova Maksuda Baltabayevna	
Qurilish korxonalarida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirish istiqbollari	144
Amirov Zubaydulla Toir o'g'li	
O'zbekistonda bandlikni tartibga solishda tadbirkorlikning ahamiyati	148
Ismailov Azizbek	
Iqtisodiyotni modernizatsiyalash davrida bandlik siyosati	151
Mardanaqulov To'liqin	
Tadbirkorlikning ijtimoiy funksiyasini namoyon bo'lishi	154
Xalilov Muxiddin Shakirovich	
Ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishda davlat ijtimoiy buyurtmasining ahamiyati	158
Xusanov Otabek Nishonovich	
Shaxsiy sug'urtaning iqtisodiy mohiyati va tashkil etish prinsiplari	163
Bazarov Zakir Xonqulovich	
Moliyaviy munosabatlarda benefitsiar mulkdorlarning iqtisodiy faoliyati va ularga xizmat ko'rsatish tizimi tahlili	168
Ochilov Farhod Malikovich	
Оптимизация стратегий коммерциализации инновационных проектов в организациях	174
Бобокулов Шохрух	
Sog'lom ovqatlanish umumiy ovqatlanish sohasini barqaror rivojlantirishning asosi sifatida	178
Raximova Dilorom Sulaymonovna	
"Yashil" iqtisodiyotga o'tishda davlatning roli	184
Ulug'murodova Feruza Mardon qizi, R.A. Saydaqulov	
Mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotga o'tishning imkoniyatlari va muammolari	190
Jumaniyazov Nodirbek Odilbek o'g'li	
Aksiz solig'ining davlat budjetini shakllantirishdagi ahamiyati va zarurati: xalqaro va mahalliy tajriba	195
Kabirov Abdulla Maxmutovich	
Tijorat banklari aktivlari samaradorligini oshirish	201
Xojibekova Zilola Shavkat qizi	
Davlat budjeti daromadlarini shakllantirish bo'yicha xorij tajribalari	206
Kudaybergenova Guzal	
Развитие международного рынка капитала	216
Срождидинова Зарина Хайриддиновна, Абдираманова Мадина Куанишбаевна	
Финансовый анализ нефтесервисной компании АО «МАХСУСЭНЕРГОГАЗ»	228
Файзиев Умуркул Шухратович	
Tijorat banklarida raqamli texnologiyalarni joriy etish bilan bog'liq muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari	236
Xudayarov Oybek Odilovich	
Xizmat ko'rsatish korxonalarining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish	242
Seytnazarov Berdibek Ametbekovich	
Surxondaryo viloyatida yashil iqtisodiyotni amaliyotga tatbiq etishning hozirgi holati	246
Oybek Ruziyev Abdumuminovich, Qosimov Akmal, Mamatov Sardor Ilyosovich	
Kambag'allikni qisqartirish va aholi bandligini ta'minlashda tadbirkorlik faoliyatining o'rni	251
Saparov Ismat Chorshanbiyevich	
Leveraging ict and mobile connectivity for economic growth: an empirical study on the role of internet usage and corruption control	256
G'ofirova Gulmira G'anisherovna, Rajabova Malika Nuriddin qizi, Qalandarov Sarvar Zafar o'g'li	
Sanoatda oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligini ta'minlash va sertifikatlashtirish mexanizmini takomillashtirish	266
Mahamatova Maftuna	
Soliq tizimida elektron hujjat aylanishining soliq ma'murchiligiga ta'siri	273
Abdullaev Shahbozbek Nodirsho o'g'li	
Respublikamizdagi sanoat korxonalarining rivojlanishini ko'p omilli tahlillari	283
Jalolov Ilhomjon Isomiddinovich	

Organizational economic mechanisms of the tourist services market in the republic of Karakalpakstan	290
Ochilova Ozoda Toshquvatovna	
Qishloq hududlarini iqtisodiy rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari	295
Toyirov Alijon Yodgor o'g'li, Sadullayev Oybek Turdiali o'g'li, Orziqulov Oybek A'zamjon o'g'li	
Ta'lim turizmi va madaniy meros: O'zbekiston Respublikasida tutgan o'rni	300
Qutlimurotov Fayzullo Sadulayevich	
Глэмпинг: особенности и перспективы развития в Республике Узбекистан	304
Гуломова Мухлиса Нурулла кизи, Муллағалиева Зарина Рамиловна, Исамиддинова Диёра Нодиржон кизи	
Improving the practice of crediting business entities by commercial banks	309
Jabbarov Alisher Kayimovich	
O'zbekistonda eksport-import operatsiyalarini sug'urtalashning rivojlantirish istiqbollari	314
Adilova Gulnur Djurabayevna	
Kambag'allikni qisqartirishda xizmatlar sohasining o'rni	319
Mirzaev Qulmamat Djonuzokovich, Saparov Murod Irgashovich	
Ishchi kuchi migratsiyasini tartibga solishga yondashuvlar	323
Xamidov Elyorjon Tursunali o'g'li	
Kichik biznes sohasiga investitsiyalarni jalb etish mexanizmlarini takomillashtirish	329
Bolliyev Shamsiddin Tursunmamatovich	
Mahalliy ishlab chiqarish korxonalari raqobatbardoshligini baholashning zamonaviy yondashuvlari, mezonlari va usullari	335
Buriyev Ubaydulla Bozor o'g'li	
Tijorat banklarida kredit amaliyotini takomillashtirish istiqbollari	338
Xolmatov Mirodil Nurmamat o'g'li	
The role of agrobusiness in the development of society and its opportunities	343
D. Dzhurayeva, Rakhmonov Rustam	
Ichki audit samaradorligini baholashga ta'sir qiluvchi omillar va ko'rsatkichlar tahlili	349
B.Y.Maxsudov, I.G'.Isroilov	
Qurilish materiallari sanoatida innovatsion samaradorlik ko'rsatkichlari	353
Yuldasheva Kamola Miraliyevna	
Эффективная политика регулирования занятости как фактор сокращения бедности населения	357
Шаюсупова Наргиза Турғуновна	
Global iqtisodiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlashda mintaqaviy savdo kelishuvlarining o'rni	365
Toyirov Alijon Yodgor o'g'li, Egamberdiyev Nurmuhammad Otabek o'g'li	
Moliyaviy salohiyatni baholash metodologiyasini shakllanishida makroiqtisodiy indikatorlarning ahamiyatliligi	370
Buranova Lola Vakhobovna	
Navoiy viloyatida sanoat tarmog'i rivojlanishi tahlili	379
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Aksiyadorlik jamiyatlarining innovasion faoliyatini moliyalashtirishning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari	383
Shomansurova Zilola Abduvaxitovna	
Internet – iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim kaliti	391
Bo'tayeva Sabina Xoliyorovna	
Chet mamlakatlarida soliq qarzlarini undirish mexanizmini milliy soliq tizimiga moslashtirish masalalari	396
Yuldashev Dilshod Rustamovich	
O'zbekistonda hududiy turizmni barqaror rivojlantirishda ijtimoiy-iqtisodiy hamda hukumat strategiyalarining roli va ta'siri	402
Yorqulov Muhammadmurod Axmad o'g'li	
Mintaqaning barqaror iqtisodiy o'sishida pochta aloqasi xizmatlarining tutgan o'rni (Xorazm viloyati misolida)	408
Palvanbayev Umidbek O'ktam o'g'li	
O'zbekistonda islom bank xizmatlarini joriy etish istiqbollari	412
Dodieva Umida Fozil qizi	

Mehnat bozorini takomillashtirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning amaliy jihatlari	416
Maxammadiyev M.M.	
Davlat ulushiga ega bo'lgan yirik soliq to'lovchilar ma'murchiligini takomillashtirish yo'llari	421
Erkaboev Nuriddin Axmadjonovich	
To'qimachilik sanoatida mahsulot tannarxini kamaytirishning iqtisodiy ahamiyati va zaruriyati	429
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna	
Turizm va xizmatlar sohasini raqamli iqtisodiyot sharoitida rivojlantirish imkoniyatlari	432
Asadov Baxshullo Xasanboy o'g'li	
2025-yilda soliq ma'murchiligi bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar	437
Normurzaev Umid Xolmurzaevich	
Aholi daromadlari manbalarining shakllanish xususiyatlari	445
Shohruh Toshtemirov	
O'zbekistonda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish istiqbollari	450
Usmonov Navruzbek Erkin o'g'li, Norqobilov Hamza Eshdovlat o'g'li	
Об оценке налоговой нагрузки, могущей отразить финансовое обеспечение потребности бюджета	459
Зайналов Джахонгир Расулович	
Termiz temir yo'l uzelinig yuk aylanmasi hajmi tahlili	466
Dilfuza Shakarova Ruzimuratovna	
Jahon global raqobat muhitida mavjud xom-ashyo va resurslarini strategik muammolari	472
Mamatkulov Akram Xalmurodovich	
Зарубежный опыт повышения конкурентоспособности текстильной промышленности на основе икт	476
Матчанова Феруза Абадовна	
Построение интегрированной системы управления затратами предприятий	482
Алиева С.С.	
Развитие корпоративного управления в Узбекистане на основе современных мировых стандартов	487
Ибрагимова Саодат Абдумуниновна, Абдулазизов Ферузбек Дилшодбек Ўғли	
Foyda solig'ini davlat budjetidagi ahamiyati	494
Ibragimov Xamidbek Jumaniyazovich	
Aholi turmush farovonligi va barqaror rivojlanish o'rtasidagi munosabatlar	501
Sharofiddin Ismatov Asatulloevich	
Raqamli iqtisodiyotning sohalari, xususiyatlari va asosiy elementlari	506
Raxmatullayev Lazizbek Ruslanovich, Ollokulova Feruza Mansurovna	
Цифровизация в банковской сфере Республики Узбекистан	510
Салимова Зиёда Рустамжон кизи	
Digital inclusion and rural development: the socio-economic and cultural impact of internet connectivity	515
Elyor Urozaliev	
Моделирование процесса оптимального распределения пищевых ресурсов при повышении эффективности производства мясных продуктов в условиях цифровой экономики	525
Рахимбердиев Кувончбек Бахтиёрович, Тошпулов Бекзод Султонмуродович	
Erkin iqtisodiy zonalarning innovatsion shakllarini rivojlantirishning hozirgi tendensiyalari (Koreya misolida)	530
Achilova Shirin Shavkat qizi	
Iqtisodiy sikllarni aniqlash metodologiyasiga yondashuvlar	536
Jabborov Kamoliddin Yo'ldoshevich	
Davlat sektorida ichki auditni takomillashtirish masalalari	543
Gulmatov Jamoliddin Raxmatullaevich	
Islomiy banklarning iqtisodiy barqarorlikka qo'shgan hissasi va ular orqali amalga oshiriladigan iqtisodiy islohotlar	548
Pulatova Adolat Djaxangirshyevna	

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari chakana xizmatlarining o'ziga xos xususiyatlari	553
Boymaxmadov Alisher Xoliyor o'g'li	
Комплайн в системе «зеленой экономики»: международный опыт	560
Юнусова Римма Рахманбердиевна	
«Зеленая экономика» Республики Узбекистан в условиях трансформации угроз экономической безопасности	567
Пантин Роман Владимирович	
Правовые основы и особенности организации формирования доходов местных бюджетов и их источников в узбекской практике	575
Бабаджанова Лола Шопулатовна	
O'zbekiston turizm mintaqalarining etnografik resurslar salohiyatini baholash ko'rsatkichlari tahlili	583
Dilyor Zafarovich Hakimov	
Xizmatlar sohasining rivojlanishi sharoitida samarqand viloyatida ijara bozorining o'sish dinamikasi va kelajak prognozlarini	592
Oybek Juliboy o'g'li	
The role of operational CRM systems in sales departments	596
Aziza Egamnazarova, Maftuna Shoyzoqova, Gaffarova Sarvinoz Muzaffar qizi, Turaeva Gulizaxro	
O'zbekistonda davlat moliyaviy nazoratining yangi arxitekturasini shakllantirish yo'nalishlari	601
Jabborov Azamat Alijonovich	
Долгосрочная стратегия повышения эффективности социальных сетей в сфере туризма	607
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
Глобальные экологические инициативы и их влияние на международную экономику	615
Хусаинов Равшан Рахимович	
Ko'chmas mulk qiymatini baholashda axborotlar tizimini shakllantirish	621
Ishonqulov Nizamjon Fayzullaevich	
Innovatsion salohiyatni oshirish orqali tijorat banklari aktivlari sifatini yaxshilash yo'llari	628
Ruziyev Baxtiyor Salimboyevich	
Soliq qarzdorlikni kamaytirishdagi mavjud muammolar	634
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich	
O'zbekistonda ta'lim turizmini rivojlantirish istiqbollari	644
Azimova Vazira Oqiljonovna	
"Yashil" iqtisodiyotni rivojlanish uchun kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni kuchaytirish	648
B.Sh. Akbarova	
Elektr ta'minoti uzilishlarining xarajatlari va yo'qotishlarini hisobga olish usullarini takomillashtirish	652
Akbar Ashurovich Shodiyev	
Oliy ta'lim muassasalarini subsidiyalash zaruriyatining ilmiy asoslari	656
Valiyev Shamsiddin Eshpulatovich	
External factors influencing the competitiveness of the textile industry	662
Ikramova Nodira Burkxon kizi	
Raqamli texnologiyalar va ularning inflyatsiya jarayonlariga ta'sirining nazariy asoslari	669
Sobirov Baxtiyor	
Tijorat banklari tomonidan valyuta operatsiyalari hisobini takomillashtirish mexanizmlari	674
Akbarov Husniddinjon Mo'ysin o'g'li	
Tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyati oshirish masalalari	679
To'xtasinov Boburbek Yusufjon o'g'li	
Mintaqada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi	683
Q.O.Tursunboyev	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarda foydaning strategik boshqaruv hisobini tashkil qilish yo'nalishlari	688
Pardayeva Shahnoza Abdinabiyevna	
Kapital bozorida moliyaviy resurslar jalb qilishning ilmiy-nazariy asoslari	693
Xasanov Xayrullo Nasrullayevich	
O'zbekiston Respublikasida shubhali soliq to'lovchilarni aniqlash va kamaytirishning metodik asoslari	699
Axmedov Feruz Baxodirovich	

Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq mexanizmlarining tahlili.....	708
Anvarov Alisher Xaybulloevich	
Turizmda bandlikni ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari	717
Ermetova Iqbol Tajiboyevna	
O'zbekistondagi kichik biznes subyektlarini banklar orqali moliyaviy rag'batlantirishning samaradorligini tahlil qilish va baholash	722
Hamroqulov Xushbaxt Sadriddinovich	
Kichik tadbirkorlik subyektlarining hudud eksport salohiyatini oshirishga ta'sirini ekonometrik tadqiqi	725
Boymatova Dildora Olim qizi	
Модели финансового механизма воздействия на производство собственной продукции предприятий общественного питания.....	729
Зайналова Камола Нодировна	
Совершенствование системы оказания транспортных услуг субъектам предпринимательства.....	735
Хужаев Фазлиддин Элмуратович	
Yashil iqtisodiyot barqarorligida raqamli texnologiyalarning o'rni	742
Saidov Muhammad ali Hakimovich, Esanbekov Diyorbek Mirzabek o'g'li	
Ijtimoiy sohalar rivojlanishida davlat budjeti xarajatlarining ahamiyati	749
Kurbonov Xayrilla Abdurasulovich, Ramozonov Nodir Mardonovich	
Barqaror rivojlanish konsepsiyasini amalga oshirishda islomiy va ijtimoiy moliyaviy institutlarning roli	756
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
Kichik tadbirkorlik subyektlari va ularni soliqqa tortish mexanizmiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar	764
Abdullazoda Shukrullo Elmurod o'g'li	
Ilmiy maqolaga zamonaviy talablar (yoki uni IMRAD tuzilmasi bo'yicha yozish).....	770
R.D.Dusmuratov	
Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimini samaradorligini oshirish yo'llari.....	778
Mallayev Salohiddin Saidkamolovich	
Raqamli iqtisodiyotda inson kapitalini yangi belgilari va xususiyatlarining shakllanishi va rivojlanishi	783
Butaboyev Muhammadjon, Jumaboyev Dilmurod	
Mehnat unumdorligining omilli tahlili hamda uning korxona moliyaviy ko'rsatkichlariga ta'sirini baholash.....	787
Abdujabborova Ma'mura Toshmuxamadovna	
Sanoat korxonalarini restrukturizatsiyalash zaruriyati.....	792
B. Sulaymonov	
Elektr energiya yo'qotishlarini hisobga olish uslubiyotini takomillashtirish.....	798
Akbar Ashurovich Shodiyev	
"Yashil" obligatsiyalar va investitsiyalar-"yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirishning asosiy manbalari	803
Raximov To'xtabek Jumaboyevich, Sharipbayev Bobur Marks o'g'li	
Davlat sektori subyektlarida moliyalashtirish manbalari bo'yicha daromadlar hisobini tashkil etish	810
Igamberdiyev Sahobiddin Xatam o'g'li	
Raqamli texnologiyalarni qo'llash asosida yer resurslarini boshqarish	815
Aslonov Azizbek Faxritdin o'g'li	
Региональный туризм в самарканде, анализ проведенных экскурсий и его перспективы развития	824
Абидова Дилфуза Игamberдиевна, Абдуллаходжаев. А., Шодиева Ш., Абдуллаходжаева А.Ш.	
Ways of developing branding process in higher educational institutions	832
Shakirova Dिल्фуза Tulkunovna	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotida elektron tijoratning tutgan o'rni	838
Sodiqov Abdulhafiz	
Yevropa ittifoqida kambag'allikni baholash metodologiyasi va uning o'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari.....	847
Durdona Davletova	

Xo'jalik yurituvchi subyektlarda asosiy vositalar tahlilining o'ziga xos xususiyatlari.....	856
Nurmanov Yarkin Anorboyevich	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash yo'llari.....	860
Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li	
O'zbekistonda ko'chmas mulklar qiymatini garov maqsadida baholashning muommolari	866
Muxtorov Muhammadjon Muhsinjon o'g'li, Aktamov Bobirjon Mardon o'g'li	
Sanoat korxonalarida "yashil iqtisodiyot"ni raqamlashtirish texnologiyalarini joriy etish ahamiyati.....	870
Yusupov Bekzod Ulugbekovich	
Aholi daromadlari taqsimotida tengsizlikning vujudga kelishi va uning nazariy jihatlarini	875
Vosiqov Ulug'bek Alisherovich	
FURE algoritmi orqali post-kvant xavfsizlik tizimlarining xavfsizligini oshirish.....	881
Shukhrat Toirov Abduganiyevich, Saidakhmedov Eldor Islomovich	
Global pandemiyadan keyingi davrdagi monetar siyosatning asosiy jihatlarini.....	884
Duskobilov Umidjon Sharofiddinovich	
IT xizmatlarni eksport qiluvchi korxonalarni soliqqa tortishni takomillashtirish.....	896
Jumaboyev Akmaljon Sheraliyevich	
Methods of credit to the service sphere by commercial bank.....	901
Nurmukhammedov Abdijabbar Yunusovich	
O'zbekistonda mehnat bozori infratuzilmasini samarali rivojlantirish yo'llari.....	908
Bozorov Akmal Amonovich, Shadmanov Erkin Sherkulovich	
Bojxona organlari faoliyatida bojxona menedjementi tushunchasi va uning ilmiy-nazariy asoslari	915
Mirzaxmedova Dilafuz Farxatovna, Tuxbabaev Jamshid Sharafetdinovich	
Korporativ munosabatlar ishtirokchilari o'rtasida samarali hamkorlikni tashkil etishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish.....	920
Ismailov Allayor Rashidovich	
Прямой маркетинг в новой цифровой реальности – эффективные стратегии прямого маркетинга для завоевания аудитории.....	929
Маматкулова Шоира Джалоловна	
O'zbekistonda soliq mamuriyatchiligini takomillashtirish orqali makroiqtisodiy barqarorlikka erishishning ustuvor yo'nalishlari	935
Valiyeva Sayyora Xushbakovna	
Green economy and international cooperation: global initiatives and agreements.....	939
Nazarova Ra'no Rustamovna, Baratov Diyorbek Fazliddin o'g'li	
Innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sanoat korxonasida ekologik hisobni rivojlantirish nazariyasi	946
Hatidje Nasirova	
Yashil moliyalashtirish va yashil obligatsiyalar	953
Maxtimova Zarafshon Olloyorovna, Ro'ziyeva Maftuna Yusufvna	
Kichik biznesning mintaqaviy iqtisodiyot samaradorligidagi o'rni va ahamiyati.....	958
Ajamilova Nigora Asametdinovna	
Aholining unumli bandligi darajasini oshirish: xalqaro maqsadlar sari qadamlar	962
Qurbonov Samandar Pulatovich	
Raqamli texnologiyalar asosida tijorat banklari faoliyatini transformatsiya qilishning o'ziga xos xususiyatlari va unga ta'sir etuvchi omillar	970
Erdonayev Aliqul Xalimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda turizmning o'rni.....	975
Ayubov Ilyos Ilxomovich, Tog'ayev Abror Akbar o'g'li	
Xalqaro tajriba asosida O'zbekistonda mehmonxona ovqatlantirish xizmatlarini takomillashtirish yo'llari.....	980
Yaxshiyev Xusniddin Tolibovich	
Atrof-muhitni asrash va issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirishda yashil soliqlarning o'rni.....	985
Bauyetdinov M.J., Eshbanbetov E.M.	
Structural Modeling of Resource Allocation Patterns in Digital Neighborhoods.....	990
Gulsara Ostonakulova, Sitara Odilova	

Shahar ichki transport xizmatlarining sayyohlar uchun moslashtirilgan modeli	998
Vakilov Ruslan Tillabayevich	
Xalqaro turizm huquqi: O'zbekiston uchun tatbiq etiladigan mexanizmlar	1003
Sayfiddinov Sharofiddinxo'ja Najmiddin o'g'li	
O'zbekiston fond bozorining raqamli transformatsiyasi va fintech texnologiyalari asosida rivojlantirish istiqbollari.....	1007
A. Ibodullayev	
Budjetni rejalashtirish tizimida jismoniy shaxslar daromadlari bo'yicha prognozlashni takomillashtirishning metodologik asoslari	1011
Babayev Shavkat Bayramovich	
O'zbekiston respublikasi iqtisodiyotida inklyuziv rivojlanishni ta'minlash yo'llari	1018
Asqarova Mavluda Turabovna	
Tijorat banklari aktivlarining tarkibi va uning zamonaviy holati tahlili.....	1024
Baxriddinov Sharofiddin	
O'zbekistonda ayollar tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishning ahamiyatli jihatlari	1029
Saidova Subhinigor Azizovna	
Sug'urta kompaniyalarining ixtiyoriy va majburiy sug'urta mukofotlari bo'yicha moliyaviy samaradorlik tahlili.....	1035
Zoyirov Laziz Subxonovich	
The impact of behavioral biases on investment performance	1040
Doston Turgunov Turgunovich	
Yosh tadbirkorlar va startup ekotizimi: imkoniyatlar va muammolar.....	1048
Sultonov Omon Juma o'g'li	
Sug'urta institutlarining rivojlanish bosqichlari va ularning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli.....	1051
Sherov Sanjar Radjabovich	

SUG'URTA INSTITUTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ULARNING IQTISODIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDAGI ROLI

Sherov Sanjar Radjabovich

PhD, dotsent

TDIU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot sug'urta institutlarining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini tizimli tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda sug'urtaning qadimgi norasmiy o'zaro yordam shakllaridan boshlab, professional va huquqiy jihatdan mustahkamlangan zamonaviy moliyaviy institutga aylanish jarayoni yoritilgan. Shuningdek, sug'urta institutlarining risklarni taqsimlash, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda takror ishlab chiqarish jarayonidagi o'rni tarixiy va mantiqiy ketma-ketlik asosida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sug'urta instituti, sug'urta tizimi, risklarni boshqarish, moliyaviy barqarorlik, sug'urta jamg'armalari, mol-mulk sug'urtasi, shaxsiy sug'urta, sug'urta bozori, investitsiya faoliyati.

Abstract: This study is devoted to a systematic analysis of the stages of formation and development of insurance institutions. The research examines the evolution of insurance from ancient informal mutual assistance practices to a modern financial institution with a well-established professional and legal framework. Particular attention is paid to the role of insurance institutions in risk distribution, ensuring financial stability, and their function in the process of economic reproduction, analyzed in a historical and logical sequence.

Key words: insurance institution, insurance system, risk management, financial stability, insurance funds, property insurance, personal insurance, insurance market, investment activity.

Аннотация: Настоящее исследование посвящено системному анализу этапов формирования и развития страховых институтов. В работе рассматривается процесс эволюции страхования — от древних неформальных форм взаимопомощи до становления профессионального и юридически оформленного современного финансового института. Особое внимание уделено роли страховых институтов в распределении рисков, обеспечении финансовой устойчивости и их значению в процессе расширенного воспроизводства, представленному в исторической и логической последовательности.

Ключевые слова: страховой институт, страховая система, управление рисками, финансовая устойчивость, страховые фонды, имущественное страхование, личное страхование, страховой рынок, инвестиционная деятельность.

KIRISH

Sug'urta institutlari iqtisodiy tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ularning shakllanishi va rivojlanishi jamiyatda risklarni boshqarish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash hamda iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash jarayonlari bilan uzviy bog'liqdir. Sug'urta mexanizmlari orqali turli iqtisodiy subyektlarning mol-mulki, hayoti va sog'lig'i bilan bog'liq xavflar qoplanib, takror ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligi ta'minlanadi. Shu bois, sug'urta institutlarining iqtisodiy mohiyatini chuqur anglash va ularning rivojlanish bosqichlarini ilmiy asosda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Sug'urta institutlarining vujudga kelishi qadimgi davrlarga borib taqalib, dastlab norasmiy va o'zaro yordam tamoyillariga asoslangan shakllarda namoyon bo'lgan. Xo'jalik faoliyatining murakkablashuvi, savdo aloqalarining kengayishi hamda tabiiy va ijtimoiy xavflarning ortib borishi sug'urtaning alohida institut sifatida shakllanishini taqozo etgan. Ayniqsa, xalqaro dengiz savdosining rivojlanishi sug'urta munosabatlarning kengayishida hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qilgan. Vaqt o'tishi bilan sug'urta munosabatlari mazmunan boyib, norasmiy uyushmalar doirasidan chiqib, huquqiy jihatdan mustahkamlangan va professional moliyaviy faoliyat turiga aylangan. Sug'urta himoyasining turlari kengayib, mol-mulk sug'urtasidan tashqari, shaxsiy va ijtimoiy

sug'urta shakllari ham rivoj topgan. Statistika usullari va aktuar hisob-kitoblarning joriy etilishi sug'urta faoliyatining ilmiy asosda tashkil etilishiga zamin yaratgan.

Bugungi kunda sug'urta institutlari global moliya bozorining ajralmas qismi sifatida faoliyat yuritib, investitsiya jarayonlarida faol ishtirok etmoqda. Raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarning joriy etilishi sug'urta xizmatlari sifatini oshirib, ularning iqtisodiy samaradorligini kuchaytirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, sug'urta institutlari faoliyatining tarixiy rivojlanish bosqichlarini tizimli ravishda o'rganish zamonaviy sug'urta tizimining xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiyot sohasida olib borilgan ko'p sonli ilmiy tadqiqotlar moliyaviy institutlarning iqtisodiy taraqqiyot sur'atlarini jadallashtirish va iqtisodiy o'sish sifatini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, moliya sohasida yuz bergan institutsional o'zgarishlar XVIII-asrda Angliyada sanoat inqilobining amalga oshirishida muhim omil bo'lgan [1]. Bu, eng avvalo, kapitallarni markazlashtirish hamda yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirishdagi risklarni sezilarli darajada pasaytirish bilan izohlanadi. Ilmiy tadqiqot natijalaridan kelib chiqib qayd etish lozimki, moliya tizimining rivojlanganlik darajasi iqtisodiy o'sishga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Ushbu ta'sir mexanizmi, asosan, moliyaviy tizimlar, xususan, sug'urta instituti tomonidan bajariladigan risklarni kamaytirish va ularni iqtisodiy subyektlar o'rtasida qayta taqsimlash jarayoni bilan bog'liq.

Zamonaviy iqtisodiyotda shartnomaviy munosabatlarning murakkablashuvi va iqtisodiy aloqalarning kengayishi sharoitida risklarni diversifikatsiya qilish korxonalar va aholi uchun strategik ahamiyatga ega ehtiyojga aylanmoqda. Rivojlangan moliyaviy institutlar iqtisodiy tizimning barqarorligini mustahkamlash va umumiy beqarorlik darajasini pasaytirishga xizmat qiladi. Klassik iqtisodchi olim P. Samuelson ta'kidlaganidek, noaniqlik va xavf darajasini pasaytiradigan har qanday iqtisodiy faoliyat jamiyatning umumiy farovonligini oshiradi [2]. Bunday faoliyat iqtisodiy qarorlar qabul qilish samaradorligini kuchaytirib, investitsiya muhitini yaxshilaydi hamda resurslardan oqilona foydalanish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi.

V. K. Reykher ta'kidlaganidek, sug'urta instituti o'z faoliyatini dastlab jamoaviy o'zaro yordam tizimlaridan boshlagan bo'lib, keyinchalik davlat va bozor institutlari bilan integratsiyalashgan holda milliy iqtisodiyotda ijtimoiy va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi [3].

L. I. Reytmann fikriga ko'ra, shaxsiy sug'urta va hayot sug'urtasining rivojlanishi sug'urta jamg'armalarini professional boshqarish va ularni investitsiyalarga yo'naltirish imkoniyatini yaratgan, bu esa iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [4].

V. V. Shaxovning ta'kidlashicha, sug'urta boshqa moliyaviy munosabatlardan farq qiluvchi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, xususan, risklarni baholash va boshqarish orqali iqtisodiy barqarorlikni oshirish funksiyasini bajaradi [5].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida deduktiv va induktiv metodlar, shuningdek, mantiqiy va qiyosiy tahlil, tarixiy yondashuv, statistik usullar hamda sistemali tahlil metodlari keng qo'llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Moliyaviy institutlar axborotni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish bilan bog'liq xarajatlarni, shuningdek, bitimlarni amalga oshirish jarayonidagi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish orqali resurslardan foydalanish samaradorligini oshiradi. Ushbu institutlarning o'ziga xos jihati shundaki, moliya sohasida qo'shimcha qiymat asosan risklarni baholash, tegishli ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish orqali shakllanadi. Shu bilan birga, moliyaviy tizim tarkibida sug'urta instituti muhim ahamiyat kasb etadi.

Sug'urtani moliyaviy tizimning o'ziga xos bo'g'ini sifatida tadqiq etishda uning iqtisodiy kategoriya sifatidagi mohiyatini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan, sug'urtaning o'ziga xos belgilarini aniqlash hamda uning shakllanishi va institutsional rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish zarur. Nazariy jihatdan sug'urta mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida qaraladi. U yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan badallar asosida maxsus pul jamg'armasini shakllantirish hamda ushbu jamg'armani tasodifiy hodisalar natijasida yetkazilgan zararlarni qoplashga yo'naltirishga oid iqtisodiy munosabatlar tizimini ifodalaydi.

Rossiyalik iqtisodchi olim V. Shaxov ta'kidlashicha, sug'urta boshqa moliyaviy munosabatlardan bir qator muhim xususiyatlari bilan farq qiladi. Birinchidan, sug'urta risklari tasodifiylik, zararning notekis taqsimlanishi hamda oldindan aniq bashorat qilib bo'lmazligi bilan xarakterlanadi. Shu bois, sug'urta tizimida zararni jamg'arma ishtirokchilari o'rtasida o'zaro taqsimlashga asoslangan yopiq mexanizm qo'llaniladi. Mazkur mexanizm sug'urta himoyasining iqtisodiy mohiyatini belgilab, uni moliya tizimining boshqa bo'g'inlaridan ajratib turadi.

Ikkinchidan, sug'urtaning tarixiy rivojlanishi uning o'ziga xos xususiyatlarini yaqqol namoyon etadi. Ilk davrlarda sug'urta moddiy shaklda amalga oshirilib, moliyaviy ko'mak natural zaxiralar (masalan, don, yem-xashak) hisobidan ko'rsatilgan. Tovar-pul munosabatlari rivojlangan sari ushbu tizim pul shakliga o'tgan. Shu sababli, sug'urta moliyaviy tizimga nisbatan uzoqroq tarixga ega bo'lib, uning evolyutsiyasi zararni pul ko'rinishida taqsimlash mexanizmlarini takomillashtirish orqali amalga oshgan.

Uchinchidan, sug'urta jamg'armasi mablag'laridan foydalanish ehtimoliy xarakterga ega bo'lib, u faqat sug'urta hodisasi ro'y bergan holatdagina amalga oshiriladi va xarajatlar faqat jamg'arma ishtirokchilari manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan bo'ladi [5].

Shu tariqa, sug'urta moliya va kredit kabi iqtisodiy kategoriyalar bilan umumiy jihatlarga ega bo'lishiga qaramasdan, uni alohida iqtisodiy kategoriya va mustaqil bozor instituti sifatida ajratib turuvchi o'ziga xos funksiyalarga ega. Sug'urta institutining bozor iqtisodiyotidagi ahamiyati quyidagi -rasmda keltirilgan asosiy funksiyalarda namoyon bo'ladi.(1-rasm)

Risklarni qoplash funksiyasi

- riskning mavjudligi sug'urtaga bo'lgan talabni shakllantiradi hamda sug'urta jamg'armasi doirasida mablag'larni qayta taqsimlash orqali sug'urta hodisalari natijasida yuzaga kelgan moliyaviy yo'qotishlarni qoplashni ta'minlaydi;

Preventiv funktsiya

- sug'urta hodisalarining yuzaga kelish ehtimolini pasaytirishga qaratilgan tashkiliy, texnik va iqtisodiy chora-tadbirlarni moliyalashtirish orqali risklarning oldini olish yoki ularning salbiy oqibatlarini kamaytirishga xizmat qiladi;

Jamg'arish funksiyasi

- sug'urta shartnomalari asosida belgilangan sug'urta summalarini muayyan muddat davomida to'plash hamda kelgusida sug'urtalanuvchining moliyaviy manfaatlarini ta'minlash imkonini yaratadi;

Nazorat funksiyasi

- sug'urta jamg'armasi mablag'larining shakllanishi, taqsimlanishi va sarflanishi ustidan nazoratni ta'minlab, ulardan maqsadli va samarali foydalanishni kafolatlaydi.

1-rasm. Sug'urta institutining asosiy funksiyalari¹

Makroiqtisodiy darajada sug'urta instituti jamg'armalarni investitsiyalarga yo'naltirish mexanizmining tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayonda sug'urta xarajatlari milliy mahsulot hajmini oshirishga xizmat qiluvchi investitsiya shakli sifatida qaraladi.

Sug'urta institutining iqtisodiy mohiyatini anglash va uning jamiyatdagi takror ishlab chiqarish jarayonidagi o'rnini aniqlash uchun sug'urta faoliyatining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Moliya, bank va sug'urta institutlari evolyutsiyasini o'rganish zamonaviy iqtisodiy muammolarni bartaraf etish chora-tadbirlarini ishlab chiqishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Quyidagi 1-jadvalda sug'urta institutlari faoliyatining rivojlanish jarayoni olib borilgan tadqiqotlarimiz natijalari asosida shartli ravishda o'n bosqichga ajratilgan holda tizimlashtirib ko'rsatib berilgan(1-jadval).

1-jadval. Sug'urta institutlari faoliyatining rivojlanish bosqichlari²

Bosqich	Davr	Asosiy xususiyatlari	Sug'urta faoliyatining shakli
I bosqich	Qadimgi davr – XIII-asrgacha	Tabiiy va ijtimoiy risklarning mavjudligi, zararlarni jamoaviy qoplash zarurati	Norasmiy o'zaro yordam, jamoaviy javobgarlik
II bosqich	XIII–XIV-asrlar	Dengiz savdosining rivojlanishi, yuk va kemalarni himoyalash ehtiyoji	Dengiz sug'urtasi, bir martalik shartnomalar
III bosqich	X–XII-asrlar (Yevropa)	Hunarmandlar uyushmalarida zararlarni qayta taqsimlash	Uyushma sug'urtasi, o'zaro yordam
IV bosqich	XIV–XVII-asrlar	Sug'urta munosabatlarning murakkablashuvi	Dastlabki sug'urta jamg'armalari

1 Muallif ishlanmasi

2 Muallif ishlanmasi

V bosqich	XVII-asr oxiri	Huquqiy tartibga solish zarurati	Dengiz sug'urtasi huquqi (1681-yil Fransiya Dengiz kodeksi)
VI bosqich	XVIII-asr	Hayot sug'urtasining shakllanishi	Aktuar va statistik asoslangan sug'urta
VII bosqich	XIX-asr	Sug'urta biznesining professional tus olishi	Professional sug'urta bozori
VIII bosqich	XIX-asr oxiri – XX-asr boshlar	Ijtimoiy va sog'liq sug'urtasi rivoji	Ijtimoiy sug'urta tizimlari
IX bosqich	XX-asr	Davlat tomonidan tartibga solish	Majburiy va ixtiyoriy sug'urtalar
X bosqich	XXI-asr	Raqamlashtirish va global integratsiya	Raqamli sug'urta tizimi

Tarixiy manbalar sug'urta institutining paydo bo'lishi qadimgi davrlarga borib taqalishini ko'rsatadi. Xo'jalik faoliyati har doim tabiiy va ijtimoiy omillar ta'sirida kechgan bo'lib, bu jarayon zarar ehtimoli va uni qoplash zaruratini yuzaga keltirgan. Sug'urta institutining rivojlanishi ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, aksariyat olimlar uning shakllanishini xalqaro dengiz savdosining taraqqiyoti bilan bog'laydilar.

Dengiz yuk tashishlari sug'urta institutining shakllanishida dastlabki muhim omil bo'lgan. XIII-asr oxirlaridan boshlab O'rta Yer dengizi mintaqasida dengiz sug'urtasi keng tarqalgan. Florensiya, Venetsiya va Genuya savdogarlari sug'urta ishining ilk tashabbuskorlari hisoblanib, ular o'zaro javobgarlikka asoslangan shartnomalar orqali yuklar va kemalar xavfsizligini ta'minlagan. Ma'lum bo'lgan eng qadimgi sug'urta hujjati 1347-yilda Genuyada rasmiylashtirilgan bo'lib, u "Santa Klara" kemasining belgilangan muddatda manzilga yetib kelish-kelmasligi bilan bog'liq risklarni qamrab olgan.

Sug'urta instituti dastlabki rivojlanish bosqichida norasmiy shaklda faoliyat yuritgan. Ushbu bosqichning asosiy xususiyati shundan iborat ediki, zararlarni belgilangan professional guruhlar (hunarmandlar gildiyalari, kasblar uyushmalari va shunga o'xshash tuzilmalar) doirasida qayta taqsimlash orqali kompensatsiya qilish prinsipi tatbiq etilgan. Bu turdagi institutlar faoliyati o'zaro yordam tamoyili tarzida ifodalangan bo'lib, ko'pincha zararlarni qoplash miqdori va sug'urta holatlari aniq belgilanmagan. Bundan tashqari, doimiy sug'urta to'lovlari a'zolar tomonidan muntazam tarzda yig'ilimgan, sug'urta jamg'armasini oldindan shakllantirish prinsipi mavjud bo'lmagan hamda ushbu jamg'armalarni boshqarish uchun maxsus institutlar tashkil etilmagan. Shu bilan birga, guruh tarkibidagi hunarmandlar va savdogarlar bir vaqtning o'zida ham sug'urtalanuvchi, ham sug'urtalovchi sifatida faoliyat olib borgan.

O'rta asrlarda G'arbiy Yevropada sug'urta hunarmandlar uyushmalarining paydo bo'lishi X–XII-asrlarga taalluqlidir. Angliya, Germaniya, Daniya va Islandiyada bozor munosabatlari rivojlanishi bilan uyushmalardagi moddiy o'zaro yordam tizimi aniqroq shakl oldi. Aksariyat mamlakatlarda o'rta asr uyushma sug'urtasi zararlarni keyinroq taqsimlash tizimidan muntazam belgilangan to'lovlar tizimiga o'tgan. Birinchi marta yillik sug'urta to'lovlari Angliya qirolining Etselstan kodeksida X-asrning birinchi yarmida qayd etilgan [6].

Keyingi rivojlanish bosqichlari sug'urta himoyasi turlarini, sug'urta holatlari ro'yxatini va to'lov miqdorlarini kengaytirish yo'li bilan kechdi. Zararni qoplash uslublaridagi farqlar asosan turli kasbiy faoliyat turlarining o'ziga xos xususiyatlari va iqtisodiy sharoitlari bilan izohlanadi. Masalan, savdo faoliyati uzoq muddat davomida bir martalik shartnomalar asosida sug'urta tizimini saqlab qolgan, chunki uzoq safarlar, dengiz va quruqlik yo'llari turli xavflarga duch kelgan va savdo karvonlaridagi ishtirokchilar tarkibi doimiy bo'lmagan. Shu bilan birga, mahalliy yashovchi kasb egalari uchun sug'urta munosabatlari nisbatan yanada tizimli va rivojlangan shakl olgan. Doimiy yashash va bir hududda iqtisodiy faoliyat olib borish professional uyushmalarning barqaror tarkibdagi ishtirokchilar bilan shakllanishiga yordam bergan, moddiy o'zaro yordam tizimi yanada universal xarakterga ega bo'lgan. Sug'urta himoyasi endi faqat mol-mulkka emas, balki inson sog'lig'i va hayotiga ham taalluqli bo'lgan. Shu tariqa, shaxsiy sug'urta kabi yangi sug'urta xizmatlari paydo bo'ldi; ular vaqt o'tishi bilan hunarmand uyushmalari sug'urta jamg'armalarida ulushini oshirdi. Zararni birinchi taqsimlash shakli mukammallashib, doimiy sug'urta jamg'armasini yig'ish tizimi paydo bo'ldi.

Sug'urta himoyasini tashkil etish jarayonining murakkablashuvi uni huquqiy jihatdan mustahkamlash va rasmiylashtirish zaruratini keltirib chiqardi. Ushbu jarayonning birinchi sistematik amalga oshirilishi 1681-yilda Fransiya Qirol Lyudovik XIVning Dengiz kodeksida qayd etilgan. Ushbu kodeks savdo dengiz kemachiligi munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy qonun bo'lib, kemanding va ekipajning huquqiy maqomi, tashish va sug'urta tashkiloti haqida normalarni o'z ichiga olgan. Ushbu kodeks keyinchalik yetakchi Yevropa davlatlarida dengiz sug'urtasi huquqining asosiga aylangan. Napoleon Bonapart davrida kodeksning sug'urta bilan bog'liq qismi 1807-yilda qabul qilingan savdo kodeksiga kiritilgan va bir qator Yevropa mamlakatlarida sug'urta huquqi bo'yicha namuna sifatida qabul qilingan.

Sug'urta institutining rasmiylashtirilishi zarurati savdo aloqalari murakkablashishi va bozor munosabatlari rivojlanishi bilan bog'liq edi. Ko'p hollarda bu jarayon sug'urta shartnomalarini tushuntirishdagi kelishmovchiliklar,

“sug’urta xavfi”, “sug’urta holati”, “sug’urtalovchining javobgarligi” kabi tushunchalarni aniqlash va kodifikatsiya qilish zaruriyati bilan izohlanadi.

XVIII-asr o’rtalarida Angliyada uzoq muddatli hayot sug’urtasi paydo bo’ldi. Ushbu sug’urta turining rivojlanishi xavfni baholashda statistik usullar va o’lim jadvallarini yaratish bo’yicha birinchi urinishlar bilan chambarchas bog’liq edi. Ehtimollar nazariyasi rivojlanishi va statistik tahlil metodlarini amaliyotga joriy etish hayot sug’urtasini ilmiy asosda tashkil etishga imkon berdi, bu metodlar aktuar usullar deb nomlandi. Birinchi yirik hayot sug’urtasi instituti 1706-yilda Londonda tashkil etilgan. Ingliz olimlari ushbu sohada ko’plab innovatsion yondashuvlarning yetakchisi bo’lgan: jumladan, sug’urtalanuvchi vafot etgan taqdirda belgilangan sug’urta summasini to’lash shartnomalari ko’plab Yevropa sug’urta kompaniyalari uchun standart namuna sifatida xizmat qilgan; shuningdek, sug’urta xaxiralarini hisoblash usullari hozirgi kunda ham amaliyotda qo’llanilmoqda.

Yirik sug’urta uyushmalarining paydo bo’lishi, keng mijoz bazasi va sezilarli moliyaviy resurslarni yig’ish qobiliyati sug’urtaning daromadli biznesga aylanishini ko’rsatgan. Yirik kompaniyalar sug’urta jamg’armasi mablag’larini qarz manbai va investitsiyalardan qo’shimcha daromad olish imkoniyati sifatida yo’naltira boshlagan. Bank va boshqa moliya institutlari bilan aloqalarni mustahkamlash sug’urta kompaniyalari moliyaviy barqarorligini ta’minlagan va faoliyat samaradorligini oshirgan.

XVIII-asrda hayot sug’urtasining ilmiy asoslari shakllanganidan so’ng, XIX-asrda sug’urta institutlari jadal rivojlanish bosqichiga o’tdi. Bu davrda Angliya va boshqa Yevropa davlatlarida sug’urta kompaniyalari soni ortib, sug’urta biznesi professional tizimga aylana boshladi. Masalan, XIX-asrda bir nechta hayot sug’urtasi jamiyatlari tashkil etilgan bo’lib, ularning faoliyati nafaqat Buyuk Britaniyada, balki Shimoliy Amerikada ham sug’urta tartib-taomillarining shakllanishiga ta’sir ko’rsatgan.

Bu davrda sug’urta jamiyatlarining asosiy vazifasi a’zolar tomonidan to’plangan sug’urta mukofotlarini risklarni qoplashga mo’ljallangan jamg’armaga yo’naltirish hamda zarurat tug’ilganda yetkazilgan zararlarni qoplashdan iborat edi. Shu bilan birga, sug’urta kompaniyalari mavjud moliyaviy resurslarni samarali boshqarish orqali investitsiya jarayonlarida faol ishtirok eta boshladi, bu esa moliyaviy bozorlar rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko’rsatdi.

XIX-asr oxiri – XX-asr boshlarida ijtimoiy hamda sog’liq sug’urtasi kontsepsiyalari ham shakllana boshladi. Yevropa va AQShda kasaba uyushmalari, do’slik jamiyatlari va boshqa birlashmalar a’zolar va ularning oilalarini kasallik yoki jiddiy yo’qotishlardan himoya qilishni maqsad qilgan sug’urta shakllarini tatbiq qila boshladilar, bu esa sug’urtaning ijtimoiy funksiyasini kuchaytirdi.

Bu bosqichda kasallik, nogironlik yoki umr bo’yi daromad yo’qotilishi kabi holatlarda sug’urta qoplanadigan xizmatlar ham kengaydi. Buning oqibatida sug’urta tizimi nafaqat mol-mulkni, balki insonlarning hayoti va sog’lig’iga oid risklarni ham qoplashda muhim rol o’ynay boshladi.

XX-asr sug’urta bozori uchun yangi bosqich bo’ldi: sug’urta tashkilotlarining faoliyati xalqaro huquqiy normalar va davlat regulativ talablari asosida tartibga solina boshlandi. Ko’plab davlatlarda sug’urta kompaniyalari faoliyati qat’iy nazorat ostiga olindi, bu esa iste’molchilar huquqlarini himoya qilish va bozor barqarorligini ta’minlashga yordam berdi. Shuningdek, avtomobil sug’urtasi, professional javobgarlik sug’urtasi, biznes risklari sug’urtasi va boshqa yangi sug’urta turlari kengaya boshladi. Bu innovatsiyalar bozorni yanada xilma-xil va barqaror qilishga xizmat qildi, shuningdek, sug’urta kompaniyalariga investitsiya resurslarini kengaytirish imkonini berdi.

Bugungi kunda esa sug’urta tizimi global darajada integratsiyalashib, raqamli texnologiyalar orqali yanada takomillashib bormoqda. Onlayn sug’urta xizmatlari, katta ma’lumotlar (big data) asosidagi risklarni modellashtirish va raqamli aktuar tahlillar kabi innovatsion yondashuvlar sug’urta bozori samaradorligini oshirmoqda. Bu yo’nalishlar sug’urta xizmatlarini yanada moslashuvchan, tezkor va mijoz ehtiyojlariga mos holga keltirishga xizmat qilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sug’urta institutlarining rivojlanish jarayoni uzoq tarixiy bosqichlarni o’z ichiga olib, dastlab o’zaro yordamga asoslangan norasmiy munosabatlardan boshlangan va keyinchalik murakkab moliyaviy-huquqiy tizimga aylangan. Ushbu jarayon iqtisodiy faoliyatning kengayishi, savdo aloqalarining rivojlanishi va risklar ko’lamining ortishi bilan bevosita bog’liq bo’lgan.

Sug’urtaning professional institut sifatida shakllanishi moliyaviy resurslarni markazlashtirish, risklarni qayta taqsimlash hamda investitsiya faoliyatini rivojlantirish imkonini yaratdi. Natijada sug’urta kompaniyalari nafaqat zararlarni qoplash, balki moliya bozorlarining barqaror rivojlanishiga hissa qo’shuvchi muhim subyektga aylandi.

Sug’urta institutlari faoliyatining rivojlanish bosqichlarini tizimli ravishda o’rganish ularning iqtisodiy mohiyatini chuqur anglash, zamonaviy sug’urta bozoridagi tendensiyalarni aniqlash hamda sug’urta tizimini yanada takomillashtirish bo’yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Создание институциональных основ рыночной экономики: Доклад Всемирного банка о мировом развитии за 2002 г. — М.: Весь мир, 2002. — С. 76.
2. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика. — М.: Лаборатория базовых знаний, 2000. — С. 445.
3. Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1947. — 282 с.
4. Рейтман Л. И. Личное страхование в СССР // Финансы. — 1969. — № 6. — С. 6.
5. Шахов В. В. Страхование как самостоятельная экономическая категория // Вестник Финансовой академии. — 1998. — № 1. — С. 17–25.
6. Губарь О. Возникновение и эволюция института страхования // Страховое дело. — 2001. — № 8. — С. 53.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

